

УДК 343.98.:343.7:343.974

Завадський Олександр Миколайович —
ад'юнкт кафедри криміналістики Київського
національного університету внутрішніх справ

Слідчі ситуації початкового етапу розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою, та дії слідчого щодо їх вирішення

Стаття присвячена висвітленню проблем вирішення слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою, виробленню рекомендацій і внесенню пропозицій щодо їх розв'язання.

Ключові слова: слідчі ситуації, розбійний напад, організована злочинна група, розслідування, слідча практика, слідчі дії.

Постановка проблеми. Аналіз статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України свідчить про значну поширеність у діяльності організованих груп корисливо-насильницьких злочинів, однак рівень їх розкриття залишається на низькому рівні. На якість досудового слідства впливають серйозні помилки, які допускаються правоохоронними органами в ході аналізу наявної інформації, планування первинних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, висування версій, визначення змісту та структури найбільш ефективних тактичних операцій у слідчих ситуаціях, розробки чітких і одночасно гнучких ситуаційних програм, організації взаємодії тощо. Вказані недоліки пояснюються відсутністю в теорії криміналістики загальноприйнятого визначення проблемної слідчої ситуації, яка, як показує слідча практика, є найпоширенішою в розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних справ, недосконалістю методичних рекомендацій, що не враховують специфіку ситуацій, які виникають на різних етапах розслідування розбійних нападів, учинених організованою групою. Вищезазначене актуалізує проблему подальшої розробки оптимальних методів розкриття та розслідування даної категорії злочинів на основі наукового дослідження слідчих ситуацій і напрямів їх розв'язання.

© О. М. Завадський, 2010

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти даного питання знайшли своє відображення впрацях таких науковців, як Р. С. Белкін, С. В. Великанов, С. Е. Воронін, І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін, Д. В. Кім, Л. П. Ковтуненко, І. О. Копилов, Б. Є. Лук'янчиков, А. І. Святненко, А. Г. Солодовніков, Г. О. Чорний, Г. В. Щербакова та інших, але комплексного предметного аналізу слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою, вченими не проводилося.

Формування цілей статті. Дана стаття присвячена висвітленню проблем вирішення слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою, виробленню рекомендацій і внесенню пропозицій щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд процесу розслідування як комбінації слідчих ситуацій досить поширений у криміналістиці. Ситуаційна концепція вважається однією з парадигм останнього часу, найбільш перспективним напрямом, із розвитком якого пов'язане вдосконалення криміналістичної методики та слідчої діяльності в цілому. Ситуаційний підхід дозволяє зафіксувати процес розслідування на будь-якому етапі, деталізувати його, провести аналіз інформаційної бази, що сформувалася, запропонувати найбільш адекватні засоби та методи розслідування.

Слідчі ситуації, як складні системні утворення, можуть бути класифіковані лише за чітко обумовленими критеріями. Проведений критичний аналіз існуючих систем класифікації слідчих ситуацій свідчить, що найбільш доречним, на думку науковців, є їх поділ за інформаційною ознакою на прості та проблемні. Вивчення як криміналістичної літератури, так і інших галузей науки з цього питання дозволяє сформулювати визначення проблемної слідчої ситуації як системи умов, які впливають на формування обстановки розслідування і породжують складні пізнавальні завдання, обумовлені інформаційною невизначеністю відносно характеру події злочину, його основних елементів або особи, яка його вчинила, у зв'язку з чим неможливо однозначно встановити спосіб дій, які б забезпечили з високим ступенем вірогідності розкриття злочину [1, с. 7].

Слідчі ситуації в криміналістиці класифікуються також за наступними підставами:

- за належністю до етапів розслідування — первинні, подальші і завершальні;
- за характером оцінюваного моменту — етапні та проміжні;

— залежно від узагальнення — типові й конкретні. Конкретні, у свою чергу, залежно від переважання в них типових або не типових ознак можуть бути типовими чи атиповими.

У процесі вивчення матеріалів слідчої практики в справах про розбійні напади, вчинені організованою групою, доведено, що чинниками, які сприяють виникненню проблемних слідчих ситуацій, виступають: професіоналізм учасників такої групи, ретельна підготовка до вчинення злочину, вжиття заходів щодо приховування злочинного діяння, а також спричинення протидії розслідуванню.

Серед особливостей, які обумовлюють специфіку слідчих ситуацій розслідування організованої злочинної діяльності, можна виділити також ту обставину, що в інформаційній основі слідчих ситуацій, особливо початкових, зазвичай міститься більше оперативно-розшукових і орієнтуючих відомостей, ніж процесуально-підтверджених даних, що не дозволяє слідчому прийняти обґрунтоване рішення про подальший раціональний напрям розслідування [1, с. 8].

У процесі розгляду даної теми, слід акцентувати увагу і на труднощах тлумачення поняття етапів розслідування. У межах цієї проблеми існують дві точки зору. Ситуативний підхід полягає в тому, що тлумачення змісту й меж етапів розслідування пов'язується з проведенням слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які були обумовлені слідчою ситуацією, що склалася (Р. С. Белкін) [2, с. 115]. Зокрема, початковий етап розслідування вважається закінченим із моменту проведення слідчих дій, які були продиктовані існуючими умовами незалежно від вирішення завдань розслідування. Процесуальний підхід полягає в тому, що в основу розмежування етапів розслідування покладено прийняття слідчим такого процесуального рішення, як притягнення особи як обвинуваченого (І. Ф. Герасимов, Н. Л. Гранат) [3, с. 77 ; 4, с. 36]. Однак концептуального оформлення процесуальний підхід у науковій літературі на даний час не знайшов, хоча він і дозволяє подолати низку теоретичних перешкод у ході структурування методик розслідування, а саме дозволяє уникати повторів слідчих ситуацій і слідчих дій на початковому та наступному етапах розслідування [5, с. 14]. На нашу думку, варто приєднатися до цієї позиції вчених.

Слідча ситуація і криміналістична характеристика злочину дуже близькі поняття. Вони нерозривно й органічно пов'язані з процесом підвищення ефективності розслідування, а також тісно взаємодіють як загальнотеоретичні категорії криміналістики. У той же час вони, як самостійні структурні елементи криміналістичної теорії, розрізняються за призначенням і характером аналізованих ними явищ. Криміналістична характеристика містить інформацію про специфічні криміналістичні риси різних видів злочинів. Її призначення — проникнути в криміналі-

стичну суть злочину і правильно її оцінити з метою використання цих даних для розробки найбільш оптимальних методів розслідування. На відміну від неї слідча ситуація відображає характеристику процесу розслідування. У той же час оцінка слідчих ситуацій також служить меті розробки найбільш ефективних методів і засобів розслідування злочинів.

У результаті вивчення широкого кола думок вчених і співставлення їх з позиціями практичних працівників можна виділити два основні підходи до розуміння слідчих ситуацій. Перший відбиває практичний аспект — слідча ситуація розглядається як багатокомпонентна сукупність умов (інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного, матеріально-технічного характеру), в яких здійснюється розслідування в певний його момент (Р. С. Белкін) [2, с. 116]. Даний підхід орієнтує на аналіз конкретної слідчої ситуації. При другому підході до уваги береться лише інформаційний компонент умов розслідування як найбільш значущий — слідча ситуація розглядається як сукупність інформації (доказів та оперативно-розшукових відомостей), яка найбільш характерна для певного етапу розслідування в кримінальних справах окремих категорій (В. К. Гавло, О. Г. Філіппов, О. Я. Целіщев) [6, с. 38 ; 7, с. 72]. Такий підхід дає можливість типізувати слідчі ситуації. Залежно від сформованої типової слідчої ситуації обирається унікальний набір слідчих дій і тактика їх проведення, а також необхідних оперативно-розшукових заходів. Організована корисливо-насильницька злочинність має свою специфіку, яка повинна знайти своє відображення в побудові індивідуальної системи слідчих ситуацій.

Розглянувши підходи різних авторів до типізації слідчих ситуацій, властивих процесу розслідування розбійних нападів, учинених організованими групами, найбільш вдалою, на нашу думку, варто визнати позицію В. В. Тіщенка щодо визначення типових слідчих ситуацій на основі комбінації чотирьох основних інформаційно та методично значущих елементів: 1) подія (механізм і обстановка) злочину; 2) особа злочинця; 3) особа потерплого; 4) майно, що викрадається [8, с. 103]. Зміст вказаних зв'язків елементів злочину створює систему слідчих ситуацій, яку доцільно використати для визначення особливостей тактичних завдань, що виникають під час розслідування розбійних нападів, учинених організованою групою, послідовності та способів і засобів їх вирішення.

На стадії порушення кримінальної справи слідчий, зазвичай, змушений діяти в ситуації ретроспективного характеру, коли злочин уже вчинено і його дії виступають у вигляді передбаченої законодавцем реакції на злочинну подію. Більш результативними можуть бути перспективні ситуації, що виникають у разі надходження інформації про готування до вчинення розбійного нападу чи про триваючу злочинну діяльність певної організованої групи корисливо-насильницької спрямованості. Можливий також змі-

шаний варіант, коли реагування на вже вчинений злочин поєднується з реалізацією матеріалів оперативної перевірки щодо злочинної діяльності конкретного кримінального формування [1, с. 17].

У розслідуванні розбоїв доречно виділити наступні методичні завдання початкового етапу:

1. З'ясування та оцінка слідчої ситуації, яка склалася після порушення кримінальної справи (аналіз наявної інформації та її джерел з метою виявлення ознак злочину, наявності або відсутності відомостей про обставини його вчинення, потерпілого, викрадене майно та підозрюваного). Такий аналіз завершується висуненням версій, постановкою тактичних завдань, вибором засобів їх перевірки і вирішення.

2. Виявлення джерел інформації про злочин, що розслідується (матеріальних слідів, знарядь злочину, свідків-очевидців тощо).

3. Визначення напрямку розслідування і розробка плану розслідування, що зумовлені особливостями слідчої ситуації та дозволяють правильно розподілити сили й можливості, повно використати типові версії та програми розслідування, визначити послідовність і засоби перевірки висунутих версій і вирішення тактичних завдань, передбачити організаційно-тактичні умови їх реалізації. У ході розробки плану розслідування необхідно врахувати не лише типові риси конкретного випадку розслідування, але й виявити його специфічні ознаки, що вимагають постановки спеціальних завдань і розробки версій індивідуального характеру.

Особливу увагу на даному етапі слід приділити можливостям використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в процесі розслідування і питанням взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів. Вміло поєднуватися з іншими діями слідчого та пристосовуватися до різних слідчих ситуацій повинно й застосування науково-технічних засобів у процесі розслідування розбійних нападів, учинених організованою групою.

Для початкового етапу розслідування розбійних нападів характерні наступні типові слідчі ситуації: 1) слідчий володіє достатніми даними про обставини розбійного нападу, й підозрюваних осіб затримано під час вчинення або відразу після нападу; 2) слідчий має повні відомості про подію злочину та осіб, які його вчинили, однак останні переходяться від органів слідства і суду; 3) слідчий володіє недостатніми даними про обставини вчинення розбою і незначними відомостями про осіб, які його вчинили, або інформація про них узагалі відсутня; 4) слідчий має певну інформацію щодо події злочину, проте затримано не всіх учасників злочинної групи. Аналіз повторюваності слідчих ситуацій при розслідуванні розбійних нападів, учинених організованою групою, показав, що найбільш поширеними для початкового етапу розслідування є ситуації, ускладнені дефіцитом інформації про особистість злочинця (злочинців) та його (їх) місцезнаходження

[9, с. 15]. Вищевикладені ситуації не вичерпують усіх можливих ситуацій, але вони є найбільш типовими, тому, враховуючи їх, слідчий може визначити шляхи розслідування та комплекс необхідних початкових слідчих та інших дій.

Ураховуючи конкретну слідчу ситуацію, що склалася, залежно від висунутих версій виникає потреба їх перевірки з використанням тактичних операцій. Для першої слідчої ситуації комплекс дій, які об'єднуються тактичною операцією, включає в себе: огляд місця події; особистий обшук підозрюваних; обшук за місцем їх проживання, роботи і в інших місцях можливого знаходження викраденого майна; допит свідків, потерпілого, підозрюваних; пред'явлення для впізнання. Для другої слідчої ситуації тактична операція передбачає: огляд місця події; допит потерпілого, свідків; для встановлення місцезнаходження осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, — проведення оперативно-розшукових заходів, їх затримання, обшук. У третій ситуації необхідне проведення разом із початковими слідчими діями (огляд місця події, допити свідків, потерпілих) оперативно-розшукових заходів: розповсюдження оперативних орієнтувань про прикмети підозрюваних; перевірка місць можливого збуту викраденого майна; перевірка осіб, раніше засуджених за корисливо-насильницькі злочини і тих, які перебувають під адміністративним наглядом. У четвертій слідчій ситуації рекомендований наступний комплекс дій: огляд місця події; допит потерпілого, свідків, затриманих осіб і встановлення спостереження в місцях можливої появи інших учасників злочинної групи з метою їх затримання [10, с. 13]; перевірка за даними криміналістичного обліку відбитків слідів рук, куль, гільз, зброї, автотранспорту, якщо вони використовувалися у вчиненні злочину [11, с. 575]. Ця сукупність заходів, спрямованих на встановлення обставин вчинення розбійного нападу та підозрюваних у цьому осіб, може бути розширена з урахуванням криміналістичної характеристики злочинних дій, слідчої ситуації та конкретних обставин.

Варто звернути увагу на те, що слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі, впливають на подальший хід розслідування. Від того, наскільки вдало вони будуть розв'язані, залежить те, які слідчі ситуації сформулюються на наступних етапах та чи буде розкрито конкретну кримінальну справу.

Висновки. Таким чином, роль і значення слідчої ситуації обумовлені передусім тим, що з'ясування її елементів істотно економить час для визначення відповідних заходів щодо розкриття та розслідування розбійних нападів, вчинених організованою групою.

Список використаних джерел

1. Солодовніков А. Г. Особливості розслідування нападів з метою заволодіння чужим майном, вчинених організованими групами : автореф. дис. на здобуття

Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / А. Г. Солодовніков. — О., 2008. — 20 с.

2. Белкин Р. С. Криминалистика : учеб. словарь– справочник / Р. С. Белкин. — М. : Юристъ, 1999. — 268 с.

3. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений / И. Ф. Герасимов. — Свердловск : Средне-Уральское книж. изд-во, 1975. — 184 с.

4. Гранат Н. Л. Следственная ситуация (психологический аспект) / Н. Л. Гранат // Следственная ситуация. — М., 1985. — С. 35—38.

5. Волобуев А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / А. Ф. Волобуев. — Х., 2001. — 42 с.

6. Гавло В. К. Следственная ситуация / В. К. Гавло // Следственная ситуация. — М., 1985. — С. 38—42.

7. Филиппов А. Г. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации / А. Г. Филиппов, А. Я. Целищев // Советское государство и право. — 1982. — № 8. — С. 71—75.

8. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : [монографія] / В. В. Тіщенко. — О. : Фенікс, 2007. — 260 с.

9. Щербакова Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / Г. В. Щербакова. — К., 2006. — 18 с.

10. Чорний Г. О. Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / Г. О. Чорний. — Х., 1998. — 17 с.

11. Криміналістика : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ю. Шелітька. — [2-ге вид., переробл. і допов.]. — К. : Ін Юре, 2004. — 728 с.

Статья посвящена раскрытию проблем решения следственных ситуаций начального этапа расследования разбойного нападения, совершенного организованной группой, выработке рекомендаций и внесению предложений относительно их решения.

The article is devoted to the examination of the problems concerning the decision of the investigation situations of the initial stage of the investigation of the holdup, committing by the organized group, making of recommendations and introduction of the propositions in relation to their decision.

Стаття надійшла до редакції журналу 11 березня 2010 року.